

TERÜLET- ÉS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI TERVEK,
ELKÉPZELÉSEK / REGIONAL AND SETTLEMENT
DEVELOPMENT PLANS AND IDEAS

Tervkészítéstől a governance-ig. A térbeli tervezés európai fogalma, jelentései és lehetséges hazai kapcsolódásai

From plan making to governance. European meanings of spatial planning and its possible relation to Hungarian planning

SALAMIN GÉZA, PÉTI MÁRTON

SALAMIN Géza: adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés Intézet; elnök, Magyar Urbanisztikai Társaság; 1093 Budapest, Közraktár utca 4-6.; geza.salamin@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0617-3175>
PÉTI Márton: docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés Intézet; elnökhelyettes, Nemzetstratégiai Kutatóintézet; 1054 Budapest, Nagysándor József u. 8.; marton.peti@nski.gov.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0999-6601>

KULCSSZAVAK: térbeli tervezés; területi tervezés; területi governance; területfejlesztés; Európai Unió

ABSZTRAKT: A kilencvenes évektől terjedt el a spatial planning átfogó, európai integrációs folyamatban fogant fogalma, amely térbeli tervezésként fordítható magyarra. A kétezres évek közepére a nyugat-európai tudományos diskurzusokban a különböző térdimenziójú (települési, regionális, közlekedési stb.) tervezési tevékenységek közös kifejezéseként a térbeli tervezés sokoldalúan vizsgált tudományos koncepcióvá is vált. A tanulmány a térbeli tervezés európai irodalmának eredményeit ismerteti, továbbá javaslatot tesz az európai és a magyar fogalmak összekapcsolására és a térbeli tervezés fogalmának hazai bevezetésére. Vizsgálatunk a térbeli tervezés fogalmának az európai irodalomban kettős, jól elkülönülő értelmezését azonosította. Ez egyrészt semleges ernyőfogalom, amely a különböző szintű, különböző eszközkészletű és szemléletű tervezési tevékenységeket egyaránt lefedi. Másrészt, szűkebb értelemben, a kilencvenes évektől az EU által motivált, posztmodern megközelítésű új tervezési és fejlesztési

szemlélet jelölésére használják. Utóbbi szorosan kapcsolódik a területi governance koncepciójához, és fő jellemzője a stratégiai jelleg, a térbeli és a társadalmi-gazdasági tervezés összekapcsolása, az ágazati politikák összehangolása. Míg korábban a tervezés lényege a szabályozási környezet által definiált tervdokumentum előállítás volt, addig a governance korában ez folyamatos koordinációra és összehangolásra törekszik stratégiai irányítás keretében. A térbeli tervezés európai koncepciója eddig érdemben nem jelent meg a hazai tudományos diskurzusban és a gyakorlatban. A téralakítást célzó közpolitikák Magyarországon egymástól meglehetősen elkülönülnek, mindemellett beazonosíthatók azok a hazai területfejlesztési, településfejlesztési, rendezési, vidékfejlesztési stb. tevékenységek, melyek összekapcsolásához hasznos fogalmi keretet kínál a térbeli tervezés koncepciója.

Géza SALAMIN: senior lecturer, Institute for Geography, Geoeconomy and Sustainable Development, Corvinus University of Budapest; president, Hungarian Society for Urban Planning; Közraktár utca 4-6., H-1093 Budapest, Hungary; geza.salamin@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0617-3175>

Márton PÉTI: associate professor, Institute for Geography, Geoeconomy and Sustainable Development, Corvinus University of Budapest; deputy, Research Institute for National Strategy; Nagysándor József u. 8., H-1054 Budapest, Hungary; marton.peti@nski.gov.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0999-6601>

KEYWORDS: spatial planning; regional planning; territorial governance; regional development; European Union

ABSTRACT: Driven primarily by European integration processes, the concept of spatial planning emerged in the 1990s. This concept encompasses various forms and levels of policy practice that are consciously oriented towards shaping spatial development. Spatial planning has become a widespread scientific concept that has been unpacked and widely used in the scientific planning literature of the last two decades.

The paper is based on a literature survey aiming at identifying European meanings of spatial planning and their connection with Hungarian planning practice. Based on a comprehensive overview of European scientific and policy literature, the authors were able to identify two parallel meanings of the term 'spatial planning'. On the one hand, it means a neutral umbrella concept covering a variety of related activities: it includes activities that take place at different territorial levels and use different toolkits and approaches. On the other hand, spatial planning is used in a narrower interpretation to describe the postmodern, novel planning perspective and style that has evolved since the 1990s, motivated mainly by European integration. The main features of the new planning perspective are the strong link with the concept of territorial governance, the application of a strategic approach, the integration of spatial and socio-economic planning and development and the harmonisation of sectoral policies. While previously the production of the legally defined plan has been at the centre of planning, in the age of territorial governance it is more about continuous coordination and cooperation within the framework of strategic management.

The European concept of spatial planning is not recognisable in Hungarian practice and only appears in indirect references in Hungarian literature. Some elements of the activities that can fall under the umbrella term of spatial planning - e.g. 'településtervezés' (settlement planning), 'területfejlesztés (regional/territorial development)', 'területrendezés' (physical land use planning), certain areas of 'vidékfejlesztés' (rural development), 'területi monitoring' (territorial monitoring), közlekedéshálózat-tervezés (planning of transport networks) - exist in Hungarian practice, but they are separated from each other. Other elements, such as spatial coordination of sectoral policies, have appeared only to a limited extent. Nevertheless, these activities of Hungarian practice can be linked to the interpretation of both the comprehensive umbrella concept and the paradigm concept of spatial planning. The authors propose that the

comprehensive concept of spatial planning (térbeli tervezés) be introduced into Hungarian policy, professional practice and scientific discourse. This comprehensive interpretation could provide a conceptual framework for more consistent territorial governance in Hungary and for stronger links to international planning contexts.

Bevezetés

A térbeli viszonyok tudatos alakítására irányuló közpolitikai koordinációs mechanizmusok – vagyis tervezési gyakorlatok – eltérő formákat öltenek világszerte. A térbeli fejlődést (vagy éppen a fejlődés térbeli alakítását) célzó tervezési rendszerek még az Európai Unión belül is országonként nagyon különbözőek. A tervezés területi szintjei (városi-települési, regionális, országos stb.), eszközei (pl. fejlesztési, szabályozási), alapfilozófiája és szakmai-diszciplináris bázisai, sőt még a tervezés alapvető téralakító motivációi is teljesen eltérőek lehetnek. A korábbi törekvések ellenére a területi és települési tervezés nem vált az Európai Unió közösségi politikájává (Faludi 2011), bár több uniós politika közvetetten – korlátokat szabva vagy éppen forrásokkal ösztönözve – hatékonyan befolyásolja a tagországok tervezési gyakorlatait. A területi kohézió közösségi céllá válása már közvetlenebb uniós kapcsolódást jelent a térdimenziójú tervezéshez.

Európában a nyolcvanas évek óta kitapintható törekvés a különböző térbeli tervezési gyakorlatok és megközelítések bizonyos összekapcsolása, elsősorban az európai integrációs folyamatokkal összefüggésben. A kétezres évekre a tudományos gondolkodás közös európai kontextusban igyekszik értelmezni a térdimenziójú tervezési-fejlesztési folyamatokat, elsősorban a térbeli tervezés (*spatial planning*) és újabban egyre inkább a területi kormányzás (*territorial governance*) fogalmi köré szerveződve. A tudomány soknyelvűségéből és országonként eltérő megközelítéseiből adódóan a tervezési fogalmak kakofóniája jellemző. Az angol nyelvű európai szakirodalom alapján azonban körvonalazható a közmeg-egyezés, amelynek magyar szakirodalmi bevezetésére is szükség lenne.

A térbeli tervezés fogalma a hazai szakirodalomban nincs jelen, noha a hazai tervezés európai kapcsolódásainak megteremtésére történtek már kísérletek (Csák 2011; Faragó 2001; Rechnitzer 1999; Rechnitzer, Lados 2004). A kérdéskörhöz szorosan kapcsolódó területi és városi governance témakörének hazai megjelenése figyelemre méltó (Pálné Kovács 2015, 2017; Pálné Kovács, Mezei 2016; Somlyódyne Pfeil 2008, 2014). Csak kivételes és nem koncepciózus előfordulásai vannak a térbeli tervezés kifejezésnek a magyar szakirodalomban (Brenner 2017; Csaba 2010).

Tanulmányunk célja az európai és különösen az európai uniós térbeli tervezés jelentéstartalmának feltárása és magyar kontextusba helyezése. E tanulmány egyrészt a nemzetközi irodalomban jelen lévő fogalomértelmezések feltárását és rendszerezését kínálja (de nem vállalkozik a tervezés evolúciójá-

nak teljes körű bemutatására), másrészt megfelelteti azt a hazai gyakorlati fogalomhasználatának, valamint javasolja a térbeli tervezés fogalmának hazai bevezetését is. A nemzetközi és a hazai fogalomrendszer eltérései nehézséget okoznak a nemzetközi tapasztalatcserében és együttműködésben, valamint akadályozzák a nemzetközi tudományos diskurzusba való hazai bekapcsolódást, sőt hátráltatják a hazai szakmai megújulást is.

A tanulmány az európai (uniós) tervezési irodalom rendszerszerű feldolgozásán alapul, kitekintéssel a területi governance szakirodalmaira is. Ezt egészíti ki 26 mélyinterjú, amelyeket 2016 és 2018 között európai országok tervezési rendszereinek szakértőivel folytattunk (kivonatos adatok a köszönetnyilvánításban).

Ernyőfogalom és új paradigma: A térbeli tervezés két jelentése

Az elmúlt két évtizedben – részben az új jelentéstartalmak, részben a fokozódó nemzetköziesedés miatt – a magyarra térbeli tervezésnek fordítható *spatial planning* fogalom terjedt el Európában a különböző stílusú és különböző területi szintű tervezések egységes megjelölésére (Kunzmann 2006; Tewdwr-Jones 2001; Williams 1996). A fogalom tudományos koncepcióvá avatásában még fontos szerepet játszottak az európai szintű térbeli tervezés kialakulásának és intézményesülésének „krónikásai” és elemzői (Böhme 2002; Faludi 2004, 2011; Faludi, Waterhout 2002; Janin Rivolin 2012; Kunzmann 2006; Waterhout 2008).

A kifejezés maga is szorosan kötődik az európai integrációhoz, hiszen a *spatial planning* egy „euroangol” szóösszetétel. A tervezés Nagy-Britanniában hagyományosan a várostervezés (*town planning*) és vidéktervezés (*country planning*) kettős fogalmi keretében bontakozott ki, amelyet később az egységes tervezés (*planning*) fogalma váltott fel. A térbeli tervezés megnevezés csak e fogalom európai debütálása után épült be a brit tervezési szakmába a kétezres évek közepén. A brit gyakorlatban a *spatial planning* kifejezéshez kötik az angol tervezés megújulását, amellyel kilépett a területhasználat-szabályozó tradícióból, bevezetve a tervezés tágabb értelmű, stratégiai szemléletű, integrált és megvalósításorientált, gazdasági dimenziókat hangsúlyozó megközelítését (Alden 2006; Morphet 2011).

Az európai tervezés elmúlt másfél évtizedes bőséges szakirodalmának feldolgozása alapján a térbeli tervezés fogalmának kettős jelentését tudtuk elkülöníteni. Ez egyrészt a különböző kapcsolódó tevékenységek közös halmazát jelentő semleges ernyőfogalom. Másrészt, szűkebb értelemben, a kilencvenes évektől kifejlődő és az európai integráció által dominált, posztmodern megközelítésű új tervezési szemlélet és stílus.

A közös nevező születése: A térbeli tervezés mint ernyőfogalom

A fejlődés területi, illetve térbeli dimenziójára irányuló tervezési gyakorlatok és politikák oly mértékben különbözőek Európa országaiban, hogy a tervezés-fejlesztés kifejezéseinek lefordítása egymás nyelvére mindig is nehézkes volt. A francia *aménagement du territoire*, az angol *planning*, a német *Raumordnung* és *Raumplanung* vagy a holland *ruimtelijke ordening* stb. bár ugyanúgy a téralakítás adott országban létező gyakorlatát jelölik, de messze nem fedik egymást.

Peter Hall (1985) számos kiadást megélt *Város- és területi (regionális) tervezés* című klasszikus munkájában már a nyolcvanas években említi annak lehetőségét, hogy a különböző léptékű tervezési tevékenységeket az egységes térbeli tervezés fogalommal lehetne jelölni; Hall szerint a *spatial planning* semlegesebb és precízebb kifejezés lenne a területi- és várostervezés helyett. A német *Raumplanung* és a holland *ruimtelijke planning* tükröfordításaként a *spatial planning* kifejezés a szakirodalomban már korábban is felbukkant (Williams 1996), tudatosan elsőként az európai szakpolitikai dokumentumokban használták. Böhme (2002) szerint ez a forma azért született meg, hogy az európai integráció tervezési törekvései fogalmilag ne kapcsolódjanak a tagországok tervezési rendszereihez, és kerüljék a kompetenciák átfedésének érzékeny kérdését.

A nyolcvanas években először az Európa Tanács, majd a kilencvenes években az Európai Közösség Bizottsága is szembesült azzal, hogy az európai politikai és gazdasági tér szempontjából fontos tervezési tevékenységek összehasonlításához új fogalmi keret szükséges. Az Európa Tanács területi tervezési intézménye (neve magyarrá területfejlesztési tervezésként is fordítható és feladatköre is ennek megfelelő), a CEMAT által 1983-ban elfogadott Európai területi/térbeli tervezési charta (Torremolinosi charta) volt az első nemzetközi szakpolitikai dokumentum, amely használta a kifejezést, jelentését így definiálva: „A területi/térbeli tervezés a társadalom gazdasági, kulturális és környezeti politikáinak földrajzi kifejeződését biztosítja. (...) Egyszerre tudományos diszciplína, adminisztratív technika és szakpolitika, amely interdiszciplináris és átfogó megközelítésként fejlődött ki a kiegyensúlyozott területi fejlődés és a fizikai tér átfogó stratégián alapuló szervezésének elősegítésére.” (CEMAT 1983, 13). A *térbeli tervezés* a kétezres évektől tudományos fogalommal vált – a területi kohézióhoz hasonlóan – az európai térbeli tervezéssel foglalkozó szakirodalomban. Bár a fogalomnak a különböző országok gyakorlatához kapcsolódó fordításai nem tükrözik konzekvensen a szándékolt jelentést – pl. nálunk hivatalos dokumentumokban gyakran tévesen a területrendezést fordították *spatial planning*-nek –, mégis azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi tudományos irodalomban érzékelhető egyfajta konszenzusos értelmezés. Mára a térbeli tervezés fogalma elvált az egyes országok saját tervezésfogalmaitól és ernyőkategóriaként átfogja őket (Dühr, Stead, Zonneweld 2007). Az univerzális jelentéstartalmú tervezésfogalom kibontakozásának az adott igazi lendületet, amikor az Európai Közösség Bizottsága (CEC) 1997-ben elkészítette az első

összehasonlító felmérését – a *Térbeli tervezési rendszerek és politikák EU kompendiuma* című dokumentumot – a tagországok tervezési gyakorlatairól. A dokumentum a térbeli tervezést így definiálta: „A térbeli tervezés a közszféra által a tevékenységek jövőbeli térbeli eloszlásának befolyásolására alkalmazott módszerekkel azonosítható. (...) A térbeli tervezés magába foglalja az ágazati politikák térbeli hatásainak koordinálását, (...) hogy a gazdasági fejlődés a régiók között kiegyenlítettebb legyen (...), és hogy szabályozza a terület- és ingatlanhasználat változtatását. (...) A térbeli tervezési rendszer a térbeli tervezési célokat megfogalmazó különböző intézményi megoldásokat és az azok érvényesítésére alkalmazott eljárásokat jelenti.” (CEC 1997, 24.)

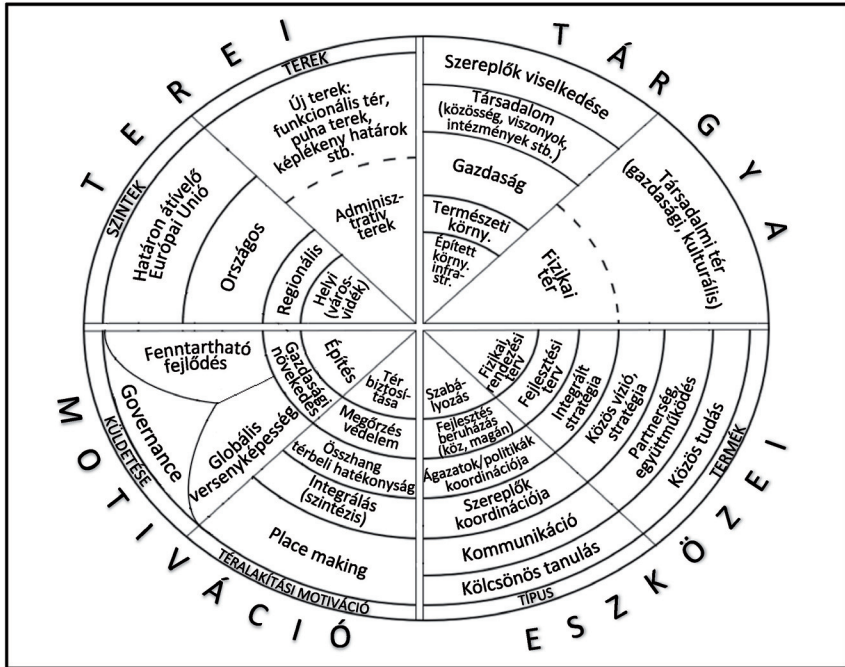
A térbeli tervezés átfogó értelmezésének karakteresen átfogó definícióját adja a European Council of Spatial Planners (ECTP) meghatározása, amely ernyőszervezetként az európai országok urbanisztikai, városi és területi tervezési országos szakmai szervezeteit, kamaráit fogja össze. „A térbeli tervezés kiterjed a fejlesztés és a területhasználat minden formájára. A társadalom minden szegmensében és számos térbeli szinten. (...) A fejlesztés előmozdítására, ösztönzésére és kontrollálására, valamint ezek irányítására egyaránt kiterjed (...), vezetési-irányítási (menedzsment) tevékenység és kreatív cselekvés egyaránt.” (ECTP 2003)

A tervezéssel foglalkozó tudományos irodalomban a szerzők eltérő módon definiálják a fogalmat (Alterman 1992, 2001; Nadin, Stead 2012; Newman, Thornley 1996; Williams 1996), de abban egyetértés mutatkozik, hogy a térbeli tervezés mint átfogó kategória – a várostervezésen és területi (regionális) tervezésen túl – kiterjed az országos szintű politikák térbeli vonatkozásaira, ezek összehangolására. Ide tartozik pl. a területhasználati (fizikai) tervezés, a regionális tervezés, a várostervezés, a környezeti tervezés, a közlekedési hálózatok (térbeli) tervezése, a területi alapú gazdasági tervezés vagy a közösségi tervezés (Allmendinger 2009), és tervezési formaként vizsgálják a határon átnyúló kooperációkat, az európai makroregionális stratégiákat is (pl. Dühr, Colomb, Nadin 2010; Dühr, Stead, Zonneveld 2007). Ugyanakkor e fogalom szerint a tervezés nem azonos a tervekészítéssel, hanem a térbeli fejlődést alakító koordinációs folyamatok tágabb körére vonatkozik.

A fentiek alapján (összességében, ernyőfogalomként értelmezve a térbeli tervezést), e körbe tartoznak a térbeli fejlődés alakítására irányuló mindazon tevékenységek, amelyek irányulhatnak

- bármely földrajzilag értelmezhető térbeli szintre, illetve valamely okból együtt kezelendő térre;
- a fizikai tér, a társadalmi, gazdasági viszonyok, a közlekedés formálására, vagy akár a szereplők magatartásának alakítására;
- a szabályozó és a fejlesztő (beruházó) eszközökre, vagy egyéb irányítási, kooperációs, kommunikációs (pl. dialógust teremtő) eszközökre;
- a térbeli összhang, a hatékonyság, a területi fejlődési célok érdekében különböző ágazatok, szereplők összehangolására, együttműködésének megteremtésére.

1. ábra: A térbeli tervezés lehetséges típusai: A térbeli tervezés mint új paradigma értelmezései (a középpontból távolodva) a térbeli tervezés ernyőfogalmának négy dimenziójában
Interpretations of spatial planning as a new paradigm (from the inside out) in the four dimensions of the umbrella concept of spatial planning (based on a synthesis of European literature)

Forrás: saját szerkesztés.

E felsorolás négy olyan dimenziót jelent (tér, tárgy, eszköz, motiváció), amelyekben meghatározhatjuk a térbeli tervezés mint ernyőfogalom értelmezési tartományát és lehetséges típusait (1. ábra). Az egyes országok és szervezetek meghatározásai egymástól eltérnek: a legtöbb nemzeti gyakorlat nem értelmezi a térbeli tervezés sajátjaként az 1. ábrán megjelenő összes típust. Az 1. ábra így a területi tervezés ernyőfogalmának legszélesebb lehetséges európai értelmezését nyújtja. Ezt a szakirodalmi szintézist visszaigazolták az európai országok tervezési szakértőivel készített mélyinterjúk is.

Térbeli tervezés: az új európai paradigma

A térbeli tervezés fogalmát használják az új tervezési stílus és formák kifejezésére is. A térbeli tervezés új európai trendjét három folyamatra vezethetjük vissza:

- A kormányzás új formáját megjelenítő rugalmasabb és „puhább” governance térnyerése (Fürst 2009; Getimis 2012; Lidström 2007; Stead, Cotella 2011;

Stead, Pálné Kovács 2016; Van Well, Schmitt 2016; a térbeli tervezésre vonatkozóan Faludi 2016, 2017; Getimis 2012; Nuiss, Heinrich 2011).

- Az új, jellemzően „puha” és képlékeny beavatkozási-cselekvési terek megjelenése (Allmendinger, Haughton 2009; Counsell, Haughton, Allmendinger 2014; Faludi 2013; Gänzle, Kern 2016; Heley 2013; Jensen, Richardson 2004; Levelt, Janssen-Jansen 2013; Metzger, Schmitt 2012; Walsh 2014).
- Az EU szakpolitikai üzenetei és explicit térstratégiái (European Spatial Development Perspectives 1999; Leipzig Charter 2007 Territorial Agenda 2007; Territorial Agenda 2011 stb.) új téralakítási logika és metódusok megjelenésére formálnak igényt, mely európaizálódási hatás (Faludi 2011; Salamin 2018). Mindez a posztstrukturalista szemlélethez, a posztmodern tervezésemélethez kötődik szorosan, amelyet szintén széles körű európai (Allmendinger 2001; Davoudi 2009; Healey 1997, 2003, 2007) és szűkebb hazai szakirodalom is vizsgál (Fragó 2005, 2017).

E három folyamat bemutatására nem térünk ki, csupán az új típusú térbeli tervezés jellemzőit összegezzük. *A térbeli tervezés új paradigmájának ismérvei* az alábbiak (Adams, Alden, Harris 2006; Böhme, Waterhout 2008; Cotella, Janin Rivolin 2011; Dühr, Stead, Zonneveld 2007; Davoudi 2009; Faludi 2011; Getimis 2012; Nadin 2006; Waterhout 2008):

- Mint stratégiai keretrendszer felértékelődik a tervezés beruházást vezérlő szerepe az erőforrás-allokációban és beruházásban;
- A hagyományos kormányzás (*government*) helyett az új *governance* határozza meg a tervezés folyamatát: többszintű, sokszereplős koordinatív és kooperatív stb. jelleggel;
- A területhasználati tervezés összekapcsolódik a gazdasági fejlődés politikájával és egyéb politikákkal;
- A térbeli tervezés az államok térbeli léptékének újratervezési (*rescaling*) politikája lesz;
- Összekapcsolja és integrálja a köz- és magánszektor, felértékelődik a részvétel szerepe;
- A területi szemlélet mellett megjelenik vagy akár elsődleges lesz az ennél tágabb térbeliség szemlélete (fizikailag vagy határokkal, hatáskörökkel lehatárolt területek helyett a térbeli összefüggések alakítása, pl. a relatív vagy relacionális terek formálása jelenik meg);
- A beavatkozások és irányítás egységeiként megjelennek a funkcionális terek, a puha terek;
- Eszközeiben a korábbi kemény elemek (pl. szabályozás) mellett, olykor azokat kiváltva, a puha elemek kerülnek előtérbe (stratégiák, víziók, kooperáció, koordináció stb.);
- A magasabb területi szintek szerepe nő (pl. országos és szupranacionális térstratégiák, programok születnek), esetenként ezt decentralizáció is kíséri;

- A térbeli tervezés az országos (ágazati) politikák térbeli dimenziója lesz, és e politikák térbeli összehangolására-koordinációjára is kiterjed;
- Prioritásaiban jellemzően a gazdasági fejlődés kiegyensúlyozottabb eloszlását, a fenntartható többközpontú fejlődés koncepcióját, vagy legújabbban a gazdasági versenyképesség és növekedés elsődlegességét hordozza;
- Tényalapú döntéseket és irányítást biztosít, részletes monitoringgal és felülvizsgálatokkal;
- Szorosan kapcsolódik a területi kohézió érvényesítéséhez.

Az új tervezési stílus mind a négy dimenzióban változást jelent. Az 1. ábra szintetizálja a térbeli tervezést új paradigmaként tárgyaló szakirodalmakat: az ábra középpontjához közeli formák a hagyományosabb tervezési gyakorlatokhoz tartoznak, amelyekhez az idők során újabb jellemzők társultak. Az elmozdulás a középponttól távolabbi új formák felé történik.

A tervezés tárgyát tekintve előtérbe kerülnek a társadalmi-gazdasági tartalmak és a szereplők térspecifikus magatartása is. A tervezési tér vonatkozásában a magasabb területi szintekkel és az adminisztratív területegységekkel szemben a funkcionális, gyakran képlékeny terek, a hálózatok formálása és az egyértelmű határokkal nem beazonosítható térbeli összefüggések alakítása kerül előtérbe. A területi (*regional*) helyett a térbeli jelző ezt a hangsúlyeltolódást jelzi. Ugyanakkor az új terek megjelenése nem jár a hagyományos, hivatalos tervezési-irányítási terek megszűnésével, sokkal inkább kiegészíti azokat (Allmendinger et al. 2015; Metzger, Schmitt 2012). Az új terekkel átalakul a tervezési beavatkozások és irányítási területének földrajzi kiterjedése, valamint a részvételre jogosult és az érintett szereplők köre. (A governance új szereplőinek körével kapcsolatban Faludi (2016) a legitimitási deficit problémáját veti fel.) A tervezési eszközök köre jelentősen kibővül, és a hagyományos tervdokumentumok háttérbe szorulásával új eszközök – pl. a kooperáció, a közös vízió, a tudás – jelennek meg. A tervezés fő motivációja a stratégiai irányítás (governance), amely főleg versenyképességi-növekedési törekvésekre, olykor egyéb globális kihívásokra (pl. klímaváltozás, demográfiai változás) kíván válaszokat adni.

Ebben az új megközelítésben a térbeli tervezés – a szabályozással meghatározott tervdokumentumok előállítás helyett – mindinkább a térbeli fejlődést befolyásoló szereplők és szakpolitikák összehangolásaként jelenik meg, amely különféle léptékekben és terekben, lényegesen több szereplő részvételével zajlik.

Allmendinger és Haughton (2009) a térbeli tervezés új fogalmát – a brit tervezési rendszer változása alapján – a tér és a hely menedzsmentjének és minőségének középpontba állításával azonosította. E változást szemléletesen mutatja be Nadin (2006) a hagyományos területhasználati terv és az új térbeli terv tételes összehasonlításával: kiemeli a sokszereplős jelleget, a stratégiai és koordináló szerepet, és azt, hogy a funkcionális terekre irányuló folyamatos, új tervezés elsősorban tudást ad, forgatókönyveket biztosít a döntésekhez.

Az új tervezési megközelítést ösztönzik az EU stratégiai, területi együttműködési programjai, különösen a szemléletformáló ESPON és URBACT progra-

mok (Luukkonen 2011; Salamin 2018); ez a szemlélet uralja az európai tervezési szakirodalmat is. Az európai diskurzusokban erről láthatóan közmegegyezés alakult ki. A Kuhn (1984, idézi Varga 2003) által megfogalmazott értelmezés szerint éppen ezért ez a megközelítés korunk paradigmájának tekinthető: *a térbeli tervezés és területi governance egy posztmodern szemléletű, az EU térszervezési üzeneteit közvetítő, globalizációs kihívásokra reflektáló új európai paradigmát jelent.*

Mindemellett a térbeli tervezés szó használata ettől még sokszínű maradt. Főként a nemzeti keretek között született munkák angol fordításaiban – de pl. Larsson (2006) nyugat-európai országok rendszereit összehasonlító könyvében is – a *spatial planning* kifejezést elsődlegesen a fizikai tervezésre értik. Érdekes módon, kutatásunk idején, a legújabb ESPON-projekt (2017) is leszűkíti a térbeli tervezést a hagyományosabb fizikai téralakító értelmezésre, és annak újszerű, átfogó értelmezési tartományait már a területi *governance* fogalmába sorolja.

Kapcsolódó nemzetközi fogalmak

A térbeli tervezés európai jelentéstartalmának beazonosításához szükséges további tervezési jellegű angol kifejezésekre is kitérnünk, felhasználva ezek definíciós törekvéseit, amelyek közül ki kell emelnünk Dühr, Stead és Zonneveld (2007) rövid, nyugat-európai közelítésű glosszáriumát.

A városra (településre) irányuló *várostervezést (urban planning, town planning)*, illetve valamely szubnacionális térségre (régióra) irányuló *területi (regionális) tervezést (regional planning)* egyértelműen a térbeli tervezés hagyományosabb rész-halmazainak tekinthetjük. A *territorial planning* kifejezés – amely a területi kohézió (*territorial cohesion*) uniós céljának megfelelően a Lisszaboni szerződésben jelent meg – használata viszont nem egyértelmű a dokumentumokban. Leginkább a térbeli tervezés fogalmával érdemes azonosítanunk, bár kevésbé tartoznak ide a hagyományos szabályozási tevékenységek, és több esetben a területhasználatról (*land use*) vagy a területegységekre vonatkozó tervezéstől (társégi vagy regionális, angolul: *regional*) való elhatárolódás miatt használják inkább a *territorial* jelzőt.

Nyugat-európai kontextusban általában elkülönítik a *regionális politikát* (és eszközét: a regionális fejlesztést) a térbeli tervezéstől (Dühr, Stead, Zonneveld 2007).

Az EU szintjén a regionális politika évtizedek óta az elsődleges beruházási, fejlesztési politika, amelyben a területi dimenzió hagyományosan a *régiók közötti gazdasági-társadalmi különbségek csökkentésében* jelent meg. Ez a források nagyságrendjének és újabban egyre inkább a támogatható célok körének régió-típusonkénti meghatározásában ölt testet, ami – a fenti meghatározások alapján – nem jelent szükségszerűen térbeli tervezést. Ez alól kivételt jelentenek a regionális politika önálló célterületét jelentő európai területi együttműködés (korábban: Interreg) programjai, amelyeket az európai tervezési szakirodalom

előszóval vizsgál és méltat a térbeli tervezés nemzetközi/európai dimenziójaként. Az uniós fejlesztési forrásokra jelentős mértékben ráutalt kelet-közép-európai országokban természetesen ennél sokkal szorosabb a regionális politika kapcsolódása, hiszen a közberuházások olykor 50-80%-át is kitevő kohéziós politikai forrásokhoz rendelt uniós szempontok meghatározóak a városfejlesztési, területfejlesztési tervezés számára. Ezekben az országokban egyébként is uniós hatások által formálva épültek újjá a tervezési rendszerek a rendszerváltozást követően. (A kohéziós politika tervezési rendszerekre gyakorolt hatásairól lásd Salamin (2018) empirikus vizsgálatait.)

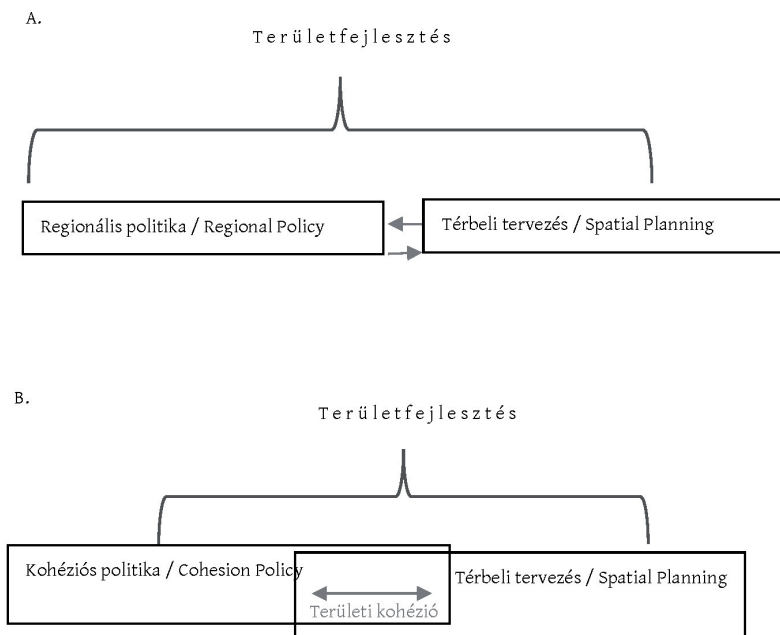
Az EU korábbi regionális politikájának átalakulása *kohéziós politikává* nem csupán nevezéktani kérdés, hanem a területi kohézió céljának kodifikálásához is kapcsolódik. A „kohéziós politikának a kiegyensúlyozottabb, fenntarthatóbb területi fejlődést is ösztönöznie kell, így ez egy tágabb fogalom, mint a regionális politika, amely konkrétan az Európai Regionális Fejlesztési Alaphoz kapcsolódott és specifikusan a régiók szintjén működött” (EC 2018). A regionális politika forrásainak elosztásában korábban is jelen voltak a régiók fejlettségén túlmutató területi szempontok (például a támogatások földrajzi tértípusainak meghatározásában), azonban a térbeliség tágabb szempontrendszere a területi kohézióval kibővült politikában jelenik meg markánsabban, jóllehet az Európai Unió növekedési stratégiájának (Europe 2020 2010) alárendelten. Ez mutatkozik meg a 2014 és 2020 közötti időszak partnerségi megállapodásainak és operatív programjainak területi tartalmú elvárásaiban, az integrált területi fejlődést támogató új eszközök bevezetésében, valamint a városfejlesztési dimenzió felértékelődésében is (Péti, Salamin 2016). *A térbeli tervezés új paradigmájának térnyerése és a regionális politika leírt átalakulása (kohéziós politikává) tehát a két terület szorosabb összekapcsolódásához vezet (2. ábra).*

EU-s kontextusban több olyan fogalom is jelen van, melyeket jellemzően a térbeli tervezés fogalma helyett használnak, főként abból a megfontolásból, hogy a térbeli tervezési hatáskörrel (elvileg) nem rendelkező Európai Unió ne kerüljön konfliktusba a tagállamokkal. Ezért alkalmazzák olykor a térbeli tervezés, illetve a térbeli tervezési politika helyett a *térbeli fejlesztés (spatial development)*, a stratégiai integrált tervezés vagy a térbeli politika (*spatial policies*) fogalmait (Böhme 2002; Eser, Konstadakopoulos 2000; Healey 2009, idézi Luukkonen 2011; Lähteenmäki-Smith, Böhme 2004; Williams 1996).

A *területi kohéziót (territorial cohesion)* – amely kifejezés a francia tervezésben gyökerezik – sokan (Evers 2011; Faludi 2011) az európai szintű térbeli tervezés jogalapjának, sőt új „valutájának” is nevezik. A területi kohézió zászlaja alatt számos – valójában térbeli tervezésnek tekinthető – tevékenység zajlik, melyeket a területi kohézió érvényesítésének hívnak (olykor a tervezés szót is elhagyva). Bár az új térbeli tervezési értelmezés szorosan kapcsolódik a területi kohézió érvényesítéséhez, megítélésünk szerint a területi kohézióra elsősorban politikai célként kell tekinteni, amellyel nem lehet lefedni a térbeli tervezés fogalmát.

2. ábra: A hazai területfejlesztés, az európai térbeli tervezés és regionális politika, illetve a kohéziós politika fogalmainak viszonya a területi kohézió céljának megjelenése előtt (A) és után (B)

The logical relationship between the European terms of spatial planning, regional policy and cohesion policy and the Hungarian term 'területfejlesztés' before the introduction of territorial cohesion as a goal (A) after (B)

Forrás: saját szerkesztés.

A „territorial planning”-hez hasonlóan a területi kohéziót is inkább térbeli kohézióknak célszerű tekintenünk, hiszen jellemzően nem csak az adminisztratív határokkal definiált területegységek keretében célozza a területi összhang és hatékonyság megteremtését, a területi kormányzást.

A governance és a tervezés fogalmai

A térbeli tervezés európai új paradigmája olyan mértékben kapcsolódik a területi (és városi) governance fogalmához (Faludi 2016; Nuiss, Heinrich 2011), hogy ez utóbbi definícióit célszerű külön is áttekinteni a tervezés nézőpontjából. Bár a *governance* szó az angol nyelvben vezetési értelemben régóta használatos, a kifejezés közszférában való alkalmazása a kilencvenes évek elejétől terjedt el széles körben, elsősorban az állam, a piaci szereplők és a civil társadalom összjátékának kifejezésére (Van Well, Schmitt 2016). A területi *governance* és az új térbeli tervezés fogalmi jelentéseinek kapcsolata definíciófüggő. Az első közismert meghatározás az OECD-től származik, amely ezt a kormányzás térségre

vonatkoztatott formájának tekintette: „a területi governance az a mód, ahogyan egy állam a területeit kormányozza és megvalósítja politikáját, nagy figyelemmel a szerepek és felelősségek elosztására a kormányzás különböző szintjei között (...), és az ezek alapjául szolgáló tárgyalási és konszenzuskeresési folyamatokra.” (OECD 2001, 142., idézi Van Well, Schmitt 2016, 6.). A CEMAT 2006-os határozata úgy tekint rá, mint az irányítás és (térbeli) tervezés összességére: „A területi governance a társadalmi-térbeli dinamikák innovatív és megosztott menedzselési formáinak megjelenéseként és megvalósításaként értelmezhető. (...) A megalapozott területi governance a különböző közpolitikai és ágazati célok térbeli konzekvenciáinak jelzésével kezeli a területi dinamikákat. A térbeli fejlesztési stratégiákban és politikákban alakítják ki a megosztott felelősség kereteit és fogadják el közösen a célokat.” (CEMAT 2007, 29.)

2006-ban az ESPON területi kormányzással foglalkozó projektje az európai térbeli tervezésen belül határozta meg a területi *governance*-t: „A területi governance a szereplők szervezési és koordinációs folyamata a területi tőke fejlesztésére, annak érdekében, hogy erősítse a területi kohéziót különböző szinteken.” (Farinós Dasí 2006, 12.) A fogalom európai uniós karakterét jelzi, hogy az Európai Unió Területi Agendájának (Territorial Agenda 2011) háttérdokumentuma a területi *governance*-t egyenesen a területi kohézió érvényesítéseként határozza meg (Radvánszki et al. 2011). A területi *governance*-nek egy, a térbeli tervezéshez közelebb álló definícióját adta Van Well és Schmitt (2016): „a területi kormányzás helyre/területre vonatkozó közpolitikák, programok és projektek kialakítása és megvalósítása: szereplők, intézmények és tevékenységek koordinációjával, szakpolitikai ágazatok integrálásával, az érdekelteltek részvételének mobilizálásával, a változó körülményekhez való alkalmazkodással, hely-, illetve területalapú adottságok és hatások érvényesítésével.” Érdekes, hogy míg Vincent Nadin (Nadin, Stead 2012), az európai tervezés egyik közismert kutatója, pár éve még a térbeli tervezés rendszerét (politikáját) tekintette olyan átfogó kategóriának, amelyben a területi *governance* kibontakozik, addig a későbbi ESPON projektben (COMPASS) szerzőtársaival a formális, szabályozási jellegű tartalmat nevezi térbeli tervezésnek, az informálisabb kooperációkra épülő „puha” rendszert pedig már területi *governance*-nek (ESPON 2017). Figyelembe kell vennünk a fogalmi újítások (divatok) dinamikáját is, ma sok mindent területi *governance*-nek nevezünk, amit korábban térbeli tervezésnek hívtunk.

Összességében úgy véljük, hogy a *governance* és a térbeli tervezés fogalma is egy-egy vektort jelenít meg, az előbbi a kormányzáshoz (*government*-hez), az utóbbi a hagyományos területi és várostervezéshez képest. A *governance* az irányításnak dinamikusabb, rugalmasabb, egyben stratégia- és jövőorientált formája. A térbeli tervezés pedig átfogóbb, szereplőiben, eszközeiben és tárgyában bővülő tartalmú funkció. A változások a két fogalom közeledését eredményezik. Ugyanakkor a térbeli tervezést a tágabb *governance*-rendszer kiemelt részfunkciójának tekintjük.

A kéziratunk zárása után közzétett ESPON COMPASS projekt végső jelentése – e tanulmány eredményein is túlmutatva – szorosabban kapcsolja össze a térbeli tervezés és a területi governance fogalmát: utóbbit a tervezés olyan új, rugalmasabb, szakpolitikák összehangolására fókuszáló formájának írja le, amely informális intézményekben működik (ESPON 2018).

Megfeleltetés a magyar gyakorlat fogalmaival

Az értelmezések változásai és a nyelvi sajátosságok nehezítik a hazai és európai uniós tervezési-fejlesztési kifejezések megfeleltetését. Az európai térbeli tervezés koncepciójának kialakításában a kelet-közép-európai megközelítések nem játszottak érdemi szerepet, ugyanakkor jelentős – az európai akadémiai és szakpolitikai véleményformálók szerint is – a magyar hozzájárulás az EU-s területi kohéziós jelentéstartalmak kialakításában, elsősorban az ágazati tervek térbeli vonatkozásaiban (Péti, Czene, Horkay 2009, idézi Faludi 2010, 2011; Ricz, Salamin 2010, illetve a magyar koordinálással – a szerzők részvételével – formált EU Területi Agenda 2020).

A fogalmi megfeleltetésben akadályt jelent, hogy a magyar köznyelvben a tervezés és főként a tervező szó alkalmazása szorosan kapcsolódik a műszaki-építészeti szakterületekhez. Az angol nyelv a műszaki-építészeti és a termékorientált tervezésre a *design*, olykor az *engineer* kifejezést, az üzleti vagy a közszféra (szakpolitikai és térbeli) jövőformáló tervezésére pedig a *planning* szavakat használja, míg a magyarban ezekre nincs külön szó. Tágabb értelemben az angol *urban/regional planner* szón magyarul nemcsak a várostervezőt, illetve területi tervezőt, hanem a városfejlesztési szakembert, illetve területfejlesztőt is értjük. Fordítási problémát okoz, hogy a formalizált, hierarchikus kormányzást (*government*) magyarul nem tudjuk elkülöníteni a *governance* fogalmától. Jobb híján e tanulmányban az angol *governance* fogalmat fordítás nélkül használtuk (miként szintén ezt tette pl. Somlyódyné Pfeil 2011, 2014).

A tervezés hazai tudományos irodalmában gyakran a térbeli tervezés európai jelentéstartalmainak (települési és regionális, sőt országos szinteket, olykor a rendezési és fejlesztési tervezés együttesét, a tervkészítésen túlmutató folyamatokat stb. magába foglaló) kifejezésére a *területi tervezés* fogalmat használják, Csák (2011) a *spatial planning*-et fordítja területi tervezésnek. A területi tervezés térbeli tervezés megfelelőjeként való hazai alkalmazása ellen szól, hogy az angol tükörfordításban ez inkább *regional planning*-nek feleltethető meg, amely a lehatárolt téregységre (régiora) vonatkozik és nem szükségszerűen térbeli dimenziójú tervezés (lehet egy régió ágazati stratégiája is regionális terv), és nem terjed ki a települési szintre vagy pl. az ágazatok területi koordinációjára.

Egy adott ország térbeli tervezésének normatív rendszerére jól alkalmazható fogalom a térbeli tervezési politika (*spatial planning policy*), amelyhez közel

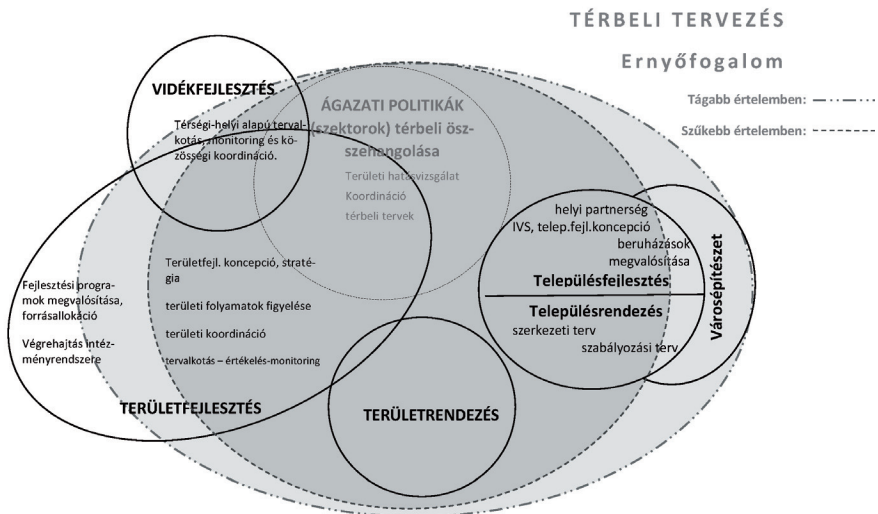
áll a Rechnitzer és Smahó (2011) által definiált *területi politika*. Ez értelmezésükben a térbeli folyamatokba való tudatos beavatkozást jelenti, melyet a komplexitás és a horizontális politikák összehangolásának szándéka jellemez.

Az európai tervezési fogalmak és a hazai kifejezések tisztázására Faragó László (2001) tett kísérletet. Felhívta a figyelmet arra, hogy a *spatial planning* területrendezésre fordítása félreértés, és hogy a regionális politika nem felel meg egészében a területfejlesztésnek. Ő a *spatial planning* kifejezést a hazai *területfejlesztéssel* azonosította. Ez talán valóban a legközelebb álló fogalom, főként mert a területfejlesztéshez kapcsolódó bőséges tudományos szakirodalom a jogszabályi jelentést kitégítja. A gyakorlatban azonban a két fogalom a jelentős átfedés ellenére sem felel meg egymásnak. A települési szintű tervezés-fejlesztés és a rendezés ugyanis nem része a hazai fogalomnak, míg a megvalósításhoz kapcsolódó, Magyarországon a területfejlesztés részének tekintett végrehajtási műveletek jelentős része (pl. pályázati rendszer működtetése) nem része a *spatial planning*-nek (2. és 3. ábra).

Úgy véljük, hogy a magyar területfejlesztés szó rendelkezik a regionális fejlesztéshez kapcsolódó (regionális politikai) értelmezési tartománnyal, amelynek redisztribúciós karaktere is van, magába foglalja a végrehajtást és a beruházási eszközrendszert is (bár nem harmonikusan: a területfejlesztés tervezése és végrehajtása közötti feszültségről ld. Péti, Czene, Horkay 2009). Ugyanakkor lefedi a térbeli tervezés jelen tanulmányban bemutatott jelentésének nagy részét is

3. ábra: A térbeli tervezés (spatial planning) európai ernyőfogalmának kapcsolata a magyar gyakorlat kifejezéseivel

The possible relationships between the European concept of spatial planning (térbeli tervezés) as a neutral umbrella term (grey) and the phrases of the related Hungarian practices

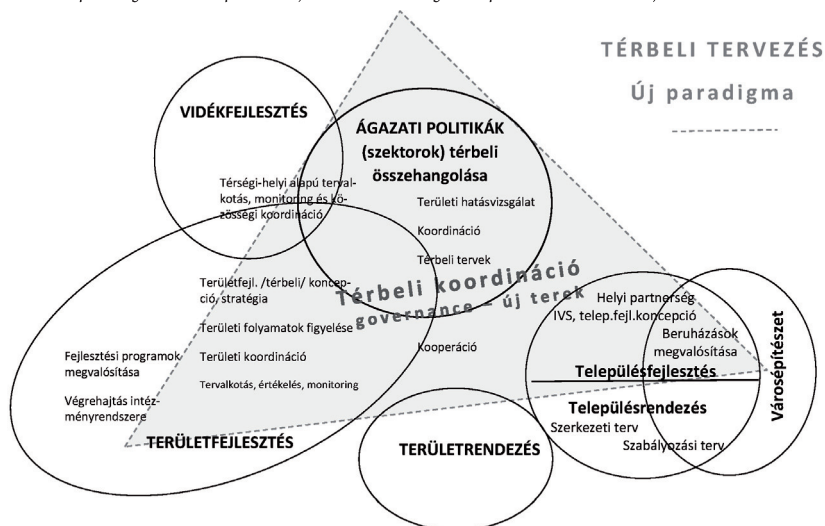
Forrás: saját szerkesztés.

(2. ábra). A regionális fejlesztési és a térbeli tervezési tartalom közötti különbségtétel a hazai irodalomban is megragadható: egyes munkák a valós területiséget (lényegében a térbeli tervezést) keresik és szorgalmazzák a területfejlesztési (regionális) programokban (Péti 2011; Péti, Salamin 2010), mások a térszerkezet megjelenését kutatják a területfejlesztési tervekben (Szabó 2011). A regionális politikai (fejlesztési) dokumentumok e tartalmaktól válnának térbeli tervekké. A jelenlegi hazai tervezési és fejlesztési gyakorlat fogalmainak javasolt megfeleltetését a térbeli tervezés ernyőfogalmával és a térbeli tervezés paradigmafogalmának hangsúlyaival a 3. és 4. ábra mutatja be.

A térbeli tervezés kifejezésének használata a közelmúltban a hazai szakmában is felbukkant, bár a fogalom definiálása és pozicionálása nélkül. A Magyar Urbanisztikai Társaság 2010–2011-ben a tervezési rendszerek integrálása érdekében javasolta a települési és térségi tervezés egységes kifejezését (MUT 2011), Csaba (2010) a települési tervezés tágabb viszonyítási közegeként, Brenner (2017) az ukrán tervezési rendszer fejlesztési dimenzióbővülésére használta a fogalmat.

A tervtörvény megalapozása céljából készült elemzés már 2006-ban úgy értékelte, hogy Magyarországon a kétezres évek közepére egy erősen széttagolt tervezési-fejlesztési rendszer jött létre, amely a területi és települési szint közötti elkülönülésben (melyek külön törvények alá is tartoznak), a rendezési és a fejlesztési tervezés szétválásában, az ágazati és a területi megközelítés elkülönülésében egyaránt tetten érhető (Salamin, Péti 2006). Ez a széttagoltság nemcsak a kellően össze nem kapcsolódó tervezési gyakorlatokban és

4. ábra: A térbeli tervezés (spatial planning) mint európai paradigmafogalom kapcsolata a magyar gyakorlat kifejezéseivel a területi kohézió érájában
The relationship between the European concept of spatial planning (térbeli tervezés) as new paradigm and the phrases of the related Hungarian practices in the era of territorial cohesion

Forrás: saját szerkesztés.

szabályozásban, hanem az eltérő, gyakran nem is kompatibilis szakmai megközelítésekben is testet ölt (pl. a rendezési tervezési jogosultsághoz máig műszaki végzettség szükséges).

Ugyanakkor olyan dinamika is érzékelhető, amely az elkülönülő tervezési gyakorlatok közeledését segíti. A szakirodalomban ez a trend egyértelmű. A szakemberek régóta sürgetik a tervezés egységesítését, különösen a rendezés-fejlesztés összekapcsolását (Faragó 2005; MUT 2011; Salamin, Péti 2006), a komplex szemlélet tervezéseméleti megalapozását a vidékfejlesztés részszakterületén is (Korompai, Szabó, Nováky 2017). A települési és területi szint közötti elkülönülés egyértelműen oldódik, ahogy a területi/regionális tudományok szakirodalomban erősödik a városi dimenzió. A korábban inkább „műszakinak” tekintett településtervezésben szükségszerűen felértékelődnek a stratégiai, társadalmi-gazdasági vonatkozások, összefüggésben azzal is, hogy a 2014 és 2020 közötti támogatási időszakban a terület- és településfejlesztésekkel is gazdasági célokat kell szolgálni (Péti, Salamin 2016). Bár egységes tervtörvény több kísérlet (MUT 2011; Salamin, Péti 2006) ellenére sem született meg, számos jó gyakorlat jött létre a korábban elkülönült folyamatok integrálására. Ilyen például a rendezést és fejlesztést összekapcsoló, regionális és településhálózati pozicionálást is tartalmazó (vagyis a területi és a települési szintet összekapcsoló) integrált városfejlesztési stratégiák megjelenése, az ágazati stratégiák és a térbeli tervezés összekapcsolása a 2014-ben elfogadott Országos fejlesztési és területfejlesztési koncepcióban (2014), a fejlesztési és a rendezési tervezés közelítése a tervezés rendjéről szóló szabályozásban (218/2009. és 3014/2012. kormányrendeletek), és ilyen kísérlet volt a területi és települési tervezést összekapcsoló településhálózat-fejlesztési koncepció készítése is 2008-ban.

Javaslat a térbeli tervezés fogalmának hazai bevezetésére

Mind a nemzetközi kapcsolódások elősegítése, mind az egymástól elkülönülő térbeli fejlődést befolyásoló tervezési-fejlesztési tevékenységek összekapcsolása érdekében előnyös lenne a térbeli tervezés ernyőfogalmának hazai szakmai-tudományos bevezetése, a szabályozásra is kiterjedően.

A térbeli tervezés fogalmát javasolt megkülönböztetni a területi tervezéstől, mely utóbbi – az angol regional planning kifejezésnek megfelelően – a térségi léptékű, adminisztratív módon lehatárolt terület egységek tervezésére szűkíthető. A térbeli tervezés fogalmának bevezetését indokolja, hogy a globalizációra adandó válaszok, a gazdasági növekedési és az új governance-paradigma megjelenése, az európai integráció és annak kohéziós politikai dinamikái egyaránt új funkcionális terek, térbeli hálózatok alakítását és kezelését igénylik. A puha és sokféle léptékű terek, az adminisztratív terület egységek (ország, megye, régió, járás, település) mellett válnak mindinkább tervezési egységekké. A

térbeli szemléletnek a területi-regionális szemlélettel szembeni felértékelődése tapasztalható, melynek eredményes kezeléséhez szintén hasznos fogalmi keretet kínál a térbeli tervezés koncepciója.

Köszönetnyilvánítás

A szerzők szakirodalmi kutatásának összegzésére a Budapesti Corvinus Egyetem Tématerületi Kiválósági Program 2019. évi projektje keretében került sor.

A szerzők köszönetüket fejezik ki a cikk alapját képező kutatás során szakmai interjúkra rendelkezésére álló 26 európai tervezési szakembernek: Antonic, Branislav (Belgrádi Egyetem, Szerbia, 2017.05.30.), Askew, Janet (Egyesült Királyság, RTPI, 2017.06.29.), Balog Zoltán (EC DG Empl, 2017.04.07.), Blyth, Richard (Egyesült Királyság, RTPI, 2015.10.10.; 2017.04.08.), Csák László (Románia, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, 2017.02.17.), De Bruijn, Martijn (Belgium, Ruimte Vlaanderen, Spatial Development Department Flanders, 2016.04.29.), Djukic, Aleksandra és Branislav, Antonić (Szerbia, Belgrádi Egyetem, 2017.02.17.), Dühr, Stefanie (Hollandia, Németország, Radboud University Nijmegen, 2016.06.16.; 2017. május), Evers, David (Hollandia, Den Haag-Amsterdam 2016.06.15.), Faludi, Andreas (Hollandia, Ausztria, TU Delft, TU Wien, 2017.09.28.), Goodstand, Vincent (Egyesült Királyság, RTPI, 2016.04.30.), Kent, Hakull (Norvégia, Városterügyi Tervezési Ügynökség, 2017.06.29.), Manns, Jonathan (Egyesült Királyság, Colliers International London, 2017.06.29.), Móricz Ádám (Magyarország, NGM, 2017.04.05.), Németh Sarolta (Finnország, Karelian Institute, 2017.08.08.), Peman, Ignacio (Spanyolország, Barcelonai Egyetem - ECTP, 2017.06.29.), Polomik, Helena (Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 2016.05.13.), Rickegard, Anders (Svédország, Stockholmi Egyetem, 2016.05.06.), Roose, Antti (Észtország, Tartui Egyetem, 2016.06.16.), Scheers, Joris (Belgium, Leuveni Katolikus Egyetem - ECTP, 2016.04.30.), Schmitt, Peter (Svédország, Stockholmi Egyetem, 2016.05.06.), Takáts Péter (EC DG Regio, 2017.06.05.), Taxeire, Jeao (Portugália, Portugál Urbanisztikai és Területi Tervezési Társaság, 2016.04.29.), Törökné Rózsa Judit (EC DG Regio, 2017.04.25.), Vanautgaerden, Liesl (Belgium, Ruimte Vlaanderen Spatial Development Department Flanders, 2016.04.29.), Zonneveld, Wil (Hollandia, TU Delft, 2016.06.15.).

Irodalom

- Adams, N., Alden, J., Harris, N. (eds.) (2006): *Regional development and spatial planning in an enlarged European Union*. Ashgate, Hampshire
- Alden, J. (2006): Regional development and spatial planning in an enlarged European Union. In: Adams, N., Alden, J., Harris, N. (eds.): *Regional development and spatial planning in an enlarged European Union*. Ashgate, Hampshire, 17–40.
- Allmendinger, P. (2001): *Planning in postmodern times*. Routledge, London
- Allmendinger, P. (2009): *Planning theory*. Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Allmendinger, P., Haughton, G. (2009): Soft spaces, fuzzy boundaries, and metagovernance: The new spatial planning in the Thames Gateway. *Environment and Planning A*, 3., 617–633. <http://doi.org/ctmxq8>
- Allmendinger, P., Haughton, G., Othengrafen, F. (eds.) (2015): *Soft spaces in Europe. Re-negotiating governance, boundaries and borders*. Routledge, Oxon <http://doi.org/c87x>
- Alterman, R. (1992): A transatlantic view of planning education and professional practice. *Journal of Planning Education and Research*, 1., 39–54. <http://doi.org/d2x4hw>
- Alterman, R. (2001): *National-level planning in democratic countries. An international comparison of city and regional policy-making*. Liverpool University Press, Liverpool <http://doi.org/c87z>

- Böhme, K., Waterhout, B. (2008): The Europeanisation of planning. In: Faludi, A. (ed.): *European spatial research and planning*. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, 225–248.
- Böhme, K. (2002): Nordic echoes of European spatial planning: Discursive integration in practice. *Nordregio Report*, 8., Nordregio, Stockholm
- Brenner, J. (2017): Önkormányzati reform és a térbeli tervezés reformja Ukrajnában – ígéretes újrajrkezdés. *Tér és Társadalom*, 2., 130–136. <http://doi.org/cwkwf>
- CEC (Commission of the European Communities) (1997): *The EU compendium of spatial planning systems and policies*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- CEMAT (1983): *European regional/spatial planning charter - Torremolinos charter*. European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT), Torremolinos
- CEMAT (2007): *Spatial development glossary*. European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT) <https://www.coe.int/en/web/conference-ministers-spatial-planning/publications>, (Letöltés: 2018. október 5.)
- Cotella, G., Janin Rivolin, U. (2011): Europeanization of spatial planning through discourse and practice in Italy. *disP - The Planning Review*, 3., 42–53. <http://doi.org/c872>
- Counsell, H., Haughton, G., Allmendinger, P. (2014): Growth management in Cork through boom and bubble and bust. *European Planning Studies*, 1., 46–63. <http://doi.org/c873>
- Csaba D. (2010): *A városépítészeti térbeli tervezés átalakuló rendszerében: Egy személyes mentális térkép és három terv*. DLA doktori értekezés. <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/621> (Letöltés: 2018. október 5.)
- Csák L. (2011): *A területi tervezés elméleti alapjai és alkalmazásának feltételei Romániában*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs
- Davoudi, S. (2009): Asymmetric development in spatial planning: positivist content and post-modernist processes? In: Davoudi, S., Strange, I. (eds.): *Conceptions of space and place in strategic spatial planning*. Routledge, London, 207–243.
- Dühr, S., Colomb, C., Nadin, V. (2010): *European spatial planning and territorial cooperation*. Routledge, London, New York
- Dühr, S., Stead, D., Zonneveld, W. (2007): The Europeanization of spatial planning through territorial cooperation planning. *Planning Practice & Research*, 3., 291–307. <http://doi.org/bf2tqj>
- EC (1999): *The 'European spatial development perspective - Towards balanced and sustainable development of the territory of the European Union' agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdam*.
- EC (2018): *Cohesion policy frequently asked questions*. http://ec.europa.eu/regional_policy/en/faq/#1 (Letöltés: 2018. október 5.)
- ECTP (2003): *The new charter of Athens*. <http://www.ectp-ceu.eu/index.php/en/publications-8/the-charter-of-european-planning-213?id=85> (Letöltés: 2018. október 5.)
- Eser, T. W., Konstadakopoulos, S. D. (2000): Power shifts in the European Union? The case of spatial planning. *European Planning Studies*, 6., 783–798. <http://doi.org/fsq9tb>
- ESPN (2017): *COMPASS - Comparative analysis of territorial governance and spatial planning systems in Europe*. Inception report. <https://www.espon.eu/planning-systems> (Letöltés: 2018. október 5.)
- ESPN (2018): *COMPASS - Comparative analysis of territorial governance and spatial planning systems in Europe*. Final report. <https://www.espon.eu/planning-systems> (Letöltés: 2019. június 16.)
- Europe 2020 (2010): *Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. European Commission, Brussels https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en (Letöltés: 2018. március 25.)
- Evers, D. (2011): Foreword. In: Adams, N., Cotella, G., Nunes, R. (eds.): *Territorial development, cohesion and spatial planning*. Routledge, Oxon, 3.
- Faludi, A. (2004): Spatial planning traditions in Europe: Their role in the ESPD process. *International Planning Studies*, 2–3., 155–172. <http://doi.org/dpfgpz>
- Faludi, A., Waterhout, B. (2002): *The making of the European spatial development perspective: No masterplan*. Routledge, London
- Faludi, A. (2010): The process architecture of EU territorial cohesion policy. *European Journal of Spatial Development*, 39., 1–18.

- Faludi, A. (2011): *Cohesion, coherence, cooperation: European spatial planning coming of age?* Routledge, Oxon (RTPI Library Series) <http://doi.org/c874>
- Faludi, A. (2013): Territorial cohesion, territorialism, territoriality, and soft planning: a critical review. *Environment and Planning A*, 45., 1302–1317. <http://doi.org/c875>
- Faludi, A. (2016): Territorial governance challenging government. In: Van Well, L., Schmitt, P. (eds.): *Territorial governance across Europe. Pathways, practices and prospects*. Routledge, London, New York, 36–47.
- Faludi, A. (2017): *Conflicting territorialities in EU cohesion policy*. Előadás a Coping with uneven development in Europe. Socio-economic and political responses to regional polarisation konferencián. Lipcse, 2017. szeptember 29.
- Faragó L. (2001): A területfejlesztéssel kapcsolatos uniós fogalmak tartalma és használata. *Falu Város Régió*, 3., 3–5.
- Faragó L. (2005): *A jövőalkotás társadalomtechnikája*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Faragó L. (2017): *A téri lét: Társadalomtér-elméleti alapvetések*. Akadémiai doktori értekezés. MTA, Budapest
- Farinós Dasi, J. (ed.) (2006): *Governance of territorial and urban policies from EU to local level*. (ESPON project 2.3.2)
- Fürst, D. (2009): Planning cultures en route to a better comprehension of ‘planning process’? In: Knieling, J., Othengrafen, F. (eds.): *Planning cultures in Europe: Decoding cultural phenomena in urban and regional planning*. Ashgate, Rarnham, 23–38.
- Gänzle, S., Kern, K. (eds.) (2016): *A ‘macro-regional’ Europe in the making: Theoretical approaches and empirical evidence*. Palgrave Macmillan, Houndmills
- Getimis, P. (2012): Comparing spatial planning systems and planning cultures in Europe. The need for a multi-scalar approach. *Planning Practice and Research*, 1., 25–40. <http://doi.org/gc92f6>
- Hall, P. (1985): *Urban and regional planning*. 2nd edition. Unwin Hyman, London
- Healey, P. (1997): *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan, London
- Healey, P. (2003): Collaborative planning in perspective. *Planning Theory*, 2., 101–123. <http://doi.org/c2d6c3>
- Healey, P. (2007): *Urban complexity and spatial strategies towards a relational planning for our times*. Routledge, London <http://doi.org/c876>
- Healey, P. (2009): In search of the “strategic” in spatial strategy making. *Planning Theory and Practice*, 4., 439–457. <http://doi.org/b5r2n6>
- Heley, J. (2013): Soft spaces, fuzzy boundaries and spatial governance in post devolution Wales. *International Journal of Urban and Regional Research*, 4., 1325–1348. <http://doi.org/c877>
- Janin Rivolin, U. (2012): Planning systems as institutional technologies: a proposed conceptualization and the implications for comparison. *Planning Practice and Research*, 1., 63–85. <http://doi.org/c878>
- Jensen, O. B., Richardson, T. (2004): *Making European space: Mobility, power and territorial identity*. Routledge, London
- Korompai, A., Szabó, M., Nováky, E. (2017): Grounding the absorbent national rural development planning with scenarios. *European Countryside*, 3., 416–434. <http://doi.org/c879>
- Kunzmann, K. (2006): The Europeanisation of spatial planning. In: Adams, N., Alden, J., Harris, N. (eds.): *Regional development and spatial planning in an enlarged European Union*. Ashgate, Hampshire, 43–63.
- Lähtenmäki-Smith, K., Böhme, K. (2004): *European spatial politics or a spatial policy for Europe?* Proposal for a workshop to be held in the ECPR Uppsala Joint Sessions
- Larsson, G. (2006): *Spatial planning systems in Western Europe*. Ios Press, Amsterdam
- Leipzig Charter (2007): *Leipzig charter on sustainable European cities*. Adopted at the Informal Council Meeting of Ministers on Urban Development of 24–25 May 2007. Leipzig
- Levelt, M., Janssen-Jansen, L. (2013): The Amsterdam Metropolitan Area challenge: opportunities for inclusive coproduction in city-region governance. *Environment and Planning C*, 3., 540–555. <http://doi.org/gf3rts>
- Lidström, A. (2007): Territorial governance in transition. *Regional and Federal Studies*, 4., 499–508.
- Luukkonen, J. (2011): Europeanization of spatial planning: Exploring the spatialities of European integration. *Nordia Geographical Publications Geographical Society of Northern Finland Oulu*, 3., 49.

- Metzger, J., Schmitt, P. (2012): When soft spaces harden: The EU strategy for the Baltic Sea Region. *Environment and Planning A*, 2., 263–280. <http://doi.org/f23f25>
- Morphet, J. (2011): *Effective practice in spatial planning*. Routledge, London (The RTPi Library Series)
- MUT (2011): *Javaslat a térbeli tervezés rendszerének összehangolására és továbbfejlesztésére*. Tervezet, egyeztetésre. Műhelymunka sorozat, záródokumentum (kutatási jelentés). <http://www.mut.hu/?module=news&action=show&nid=183493> (Letöltés: 2018. október 5.)
- Nadin, V. (2006): *The role and scope of spatial planning literature review spatial plans in practice supporting the reform of spatial planning*. Department for Communities and Local Government, London
- Nadin, V., Stead, D. (2012): European spatial planning systems, social models and learning. *disP - The Planning Review*, 172., 35–47. <http://doi.org/c88g>
- Newman, P., Thornley, A. (1996): *Urban planning in Europe: International competition, national systems, and planning projects*. Routledge, London
- Nuiss, H., Heinrich, D. (2011): Fresh wind or hot air – does the governance discourse have something to offer spatial planning? *Journal of Planning Education and Research*, 1., 47–59. <http://doi.org/dg7wpz>
- OECD (2001): *OECD Territorial Outlook*. OECD, Paris
- OFTK (2014): *Nemzeti Fejlesztés 2030: Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció*. 1/2014 Ogy. határozat
- Pálné Kovács I., Mezei C. (2016): Regionális politikai és területi kormányzási ciklusok Közép- és Kelet-Európában. *Tér és Társadalom*, 4., 54–70. <http://doi.org/crtw>
- Pálné Kovács I. (2015): Helyi tudás, helyi kormányzás, helyi fejlesztés. *Magyar Tudomány*, 2., 150–158.
- Pálné Kovács I. (2017): The development of regional governance in Central and Eastern Europe: Trends and perspectives. In: Lux, G., Horváth, Gy. (eds.): *The Routledge handbook to regional development in Central and Eastern Europe*. Routledge, London, New York, 141–158.
- Péti M. (2011): *A területi tervezés és fejlesztés a fenntarthatóság jegyében és stratégiai környezeti vizsgálatok földrajzi szemlélettel*. JATEPress Kiadó, Szeged
- Péti M., Botka M., Szilágyi G., Salamin G., Radvánszki Á. (2009): *Kézikönyv a területi kohézióról: Területi megközelítés alkalmazása a községfőrá által támogatott fejlesztésekben*. VÁTI, Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest
- Péti, M., Salamin, G. (2010): Territorial content of European development documents – Territorial cohesion as a possible horizontal policy? In: Beauclair, A. (ed.): *Regional responses and global shifts: actors, institutions and organisations; annual international conference 2010*. Regional Studies Association, Seaford, 148.
- Péti M., Czene Zs., Horkay N. (2009): A területfejlesztés (örök?) dilemmái: Vitaindító. *Falu Város Régió*, 3., 5–16.
- Péti M., Salamin G. (2016): A városfejlesztés új keretei a 2014–20-as fejlesztéspolitikai ciklusban. *Falu Város Régió*, 2., 9–15.
- Radvánszki, Á., Salamin, G., Ricz, J., Illés, I., Jetmar, M. (2011): Rethinking territorial matters. In: NGM, VÁTI (eds.): *The Territorial State and Perspectives of the European Union*. NGM, VÁTI, Budapest, 10–16.
- Rechnitzer J., Lados M. (2004): *A területi stratégiáktól a monitoringig*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Rechnitzer J., Smahó M. (2011): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest (Modern Regionális Tudományi Szakkönyvtár)
- Rechnitzer J. (1999): *Területi stratégiák*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Ricz, J., Salamin, G. (eds.) (2010): *Handbook on the implementation of the Territorial Agenda of the European Union*. VÁTI, Ministry for National Development and Economy, Budapest
- Salamin G. (2018): *A földrajzi tér alakításának európaizálódása. Az Európai Unió térbeli stratégiáinak, tervezésének és kohéziós politikájának hatása az európai országok térbeli tervezési rendszereinek transzformációjára*. Doktori disszertáció. Szent István Egyetem, Gödöllő
- Salamin G., Péti M. (szerk.) (2006): *Egységes tervezési rendszer szakértői előkészítése: A tervezési gyakorlat értékelése, egy egységes tervezési rendszer lehetőségeinek feltárása és javaslat egy új szabályozásra*. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht., Budapest
- Somlyódy Péter E. (2008): A városi térségek a közigazgatási struktúra és a „governance” keresztmetszetében. *Tér és Társadalom*, 1., 27–43. <http://doi.org/czmb>
- Somlyódy Péter E. (2014): Az állam megváltozott szerepe és a városfejlesztés viszonya. *Tér és Társadalom*, 2., 31–44. <http://doi.org/cznd>

- Stead, D., Cotella, G. C. (2011): Differential Europe: Domestic actors and their role in shaping spatial planning systems. *disP - The Planning Review*, 186., 14–22. <http://doi.org/c88h>
- Stead, D., Pálné Kovács, I. (2016): Shifts in governance and government across Europe. In: Schmitt, P., Van Well, L. (eds.): *Territorial governance across Europe. Pathways, practices and prospects*. Routledge, London, New York, 21–35.
- Szabó P. (2011): A térszerkezet jellemzői a megyei területfejlesztési dokumentumokban. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 11., 3–16.
- Territorial Agenda (2007): *The 'Territorial Agenda of the EU - Towards a more competitive and sustainable Europe of diverse regions'*. Adopted at the Informal Council of Ministers responsible for spatial planning and urban development, Leipzig, 24–25 May 2007.
- Territorial Agenda (2011): *Territorial Agenda 2020 - Towards an inclusive, smart and sustainable Europe of diverse regions*, Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for spatial planning and territorial development. Hungarian EU Presidency 2011, Gödöllő
- Tewdwr-Jones, M. (2001): Complexity and interdependency in a caleidoscopic spatial planning landscape for Europe. In: Albrechts, L., Alden, J., Da Rosa Pires, A. (eds.): *The changing institutional landscape of planning*. Ashgate, Aldershot, 8–34.
- Van Well, L., Schmitt, P. (2016): Territorial governance across Europe. In: Schmitt, P., Van Well, L. (eds.): *Territorial governance across Europe. Pathways, practices and prospects*. Routledge, London, New York, 3–20.
- Varga Cs. (2003): *Új elmélethorizontok előtt*. Tertia, Budapest
- Walsh, C. (2014): Rethinking the spatiality of spatial planning: methodological territorialism and metageographies. *European Planning Studies*, 2., 306–322. <http://doi.org/c88j>
- Waterhout, B. (2008): *Institutionalisation of European spatial planning*. IOS Press, Amsterdam
- Williams, R. H. (1996): *European Union spatial policy and planning*. Paul Chapman, London